Z NEJNOVĚJŠÍHO VÝZKUMU AKTUÁLNÍ PODOBY VÝUKY DĚJEPISU

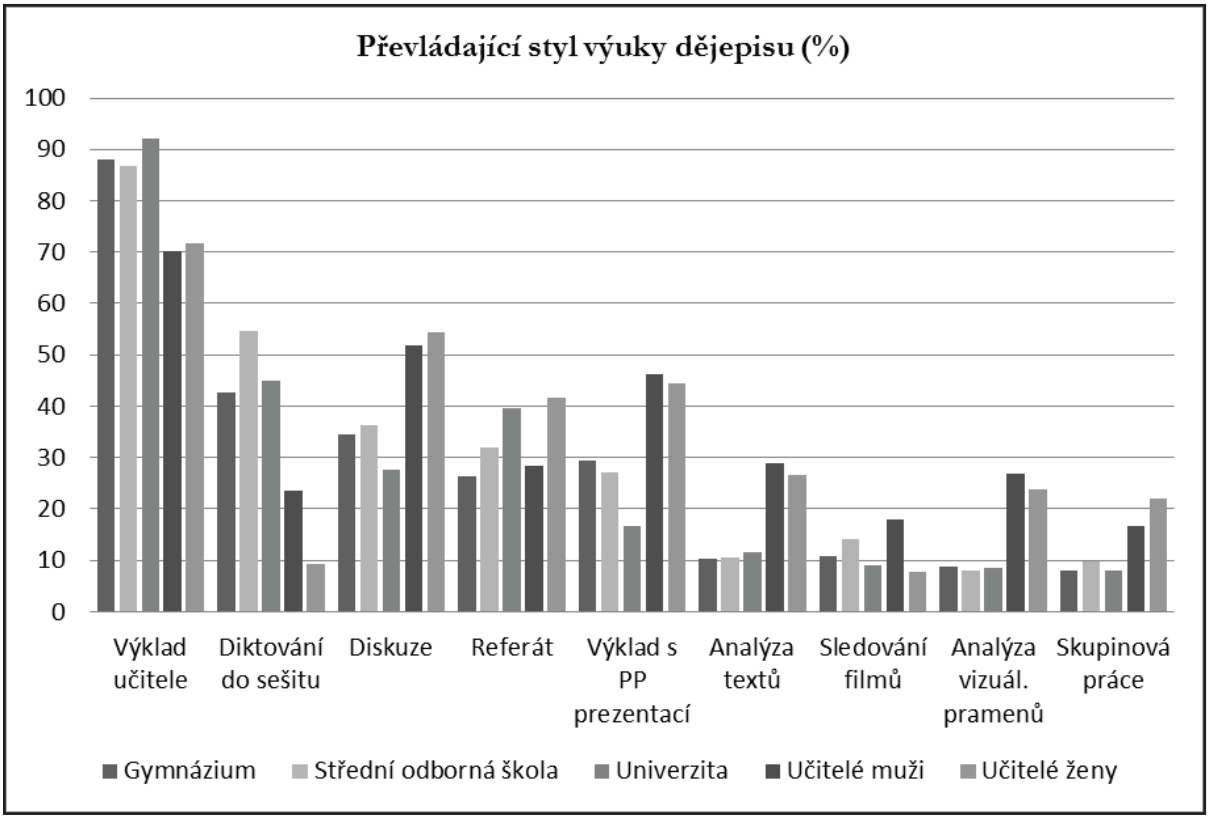
Doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.
PhDr. Denisa Labischová, Ph.D.

Sledování podoby současné výuky dějepisu na základních a středních školách v rámci výzkumného projektu Multikulturní aspekty vzdělávání v sociálně humanitních předmětech a jejich odraz v historickém vědomí studující mládeže, si kladlo za cíl postihnout míru, do jaké odpovídá aktuálním, kurikulárně zakotveným teoriím dějepisného vzdělávání. Pokoušelo se však také postihnout učitelovo pojetí učiva. Má-li být školní dějepis kladením otázek, jimiž se současnost prostřednictvím minulosti ptá po svém vlastním charakteru a své možné budoucnosti (RVP ZV), nelze se obejít bez nasazení aktivizujících metod. Jen ty se po zvládnutí základní historické faktografie mohou stát prostředkem k získávání nezbytných kompetencí, potřebných pro dosažení vyšších úrovní historického poznání. Poodhalit situaci v tomto směru nám pomohlo několik dotazů na převládající styl výuky dějepisu. K jakým zjištěním jsme dospěli?

Převládající styl výuky dějepisu

Nejfrekventovaněji zastoupenou metodou prezentace učiva zůstává podle mínění středoškoláků i nadále učitelův výklad (86 %), v polovině případů provázený ještě tradičním diktováním látky do sešitu. Převahu výkladu připustily téměř tři čtvrtiny pedagogů shodně obou pohlaví. Jejich názor se však lišil v otázce diktování učiva (tuto praxi přiznávají většinou muži). Dnešní vysokoškoláci měli při svém studiu na střední škole zkušenost s naprostou dominancí výkladu (92 %), hodnoty uváděné jejich mladšími spolužáky jsou jen nepatrně nižší.

Počítačová prezentace jako varianta obohacující učitelův výklad je samozřejmostí pro zhruba 45 % pedagogů, ve výuce se s ní setkalo téměř 30 % středoškoláků, na rozdíl od 17 % těch, kdo maturovali před několika lety. Mladší pedagogové v porovnání se svými staršími kolegy powerpointovou prezentaci používali významně častěji, nepříliš potěšitelným zjištěním však je, že také právě tato skupina respondentů preferuje pouhé diktování do sešitu. Oproti tomu starší pedagogové častěji uplatňují projektové vyučování a analýzu grafů a tabulek.



Graf 1. Převládající styl výuky dějepisu (varianta často)

Samozřejmost diskusních metod deklarovala téměř polovina pedagogů, avšak ve výuce se s nimi pravidelně setkávala pouze třetina studentů. Téměř polovina však přijímala učitelovu jednoznačnou verzi historických událostí nadiktovanou do sešitu. Prezentace referátů studenty pak zaujala další pozici mezi frekventovaně využívanými metodami, a to preferencí 30 % dnešních středoškoláků a 38 % pedagogů. Variantu často pro práci s pramennými materiály, konkrétně s texty, filmy a vizuálními prameny, volilo už jen 13–11 % respondentů.

Ve většině případů jsme zaznamenali nesoulad v odpovědích učitelů a žáků, nejvýraznější u analýzy textových a vizuálních pramenů. Ta je samozřejmostí pro více než čtvrtinu pedagogů, ale jen desetinu studentů. Podobně pětina vyučujících upřednostňuje skupinové vyučování, avšak ve škole takovou praxi zaznamenala sotva desetina žáků. Mentální mapa jako prostředek systemizace poznatků je běžně využívána – především zásluhou učitelek – 13 % vyučujících, a zkušenost s ní z výuky dějepisu má stejné procento gymnazistů. Nepatrný posun směrem k aktivizujícím metodám dokládá skutečnost, že v posledních třech, čtyřech letech vzrostl počet studentů, kteří participovali na různých projektech. Dramatizace, didaktická hra, analýza a tvorba grafů a tabulek, stejně jako oral history jsou běžnou záležitostí pro sotva 3–4 % oslovených.

Tabulka 1: Převládající styl výuky dějepisu:

výklad učitele	1,0	0,9	0,3	2,8
výklad učitele s prezentací	26,1	27,0	51,7	7,2
diktování do sešitu	28,2	11,2	23,1	40,2
analýza textů	40,8	41,6	44,9	6,2
analýza vizuálních pramenů	45,6	54,9	58,4	12,6
sledování filmů	19,8	15,0	21,5	6,6
vytváření myšlenkové mapy	52,1	61,1	64,1	35,0
projektové vyučování	48,4	44,6	67,4	26,9
skupinová práce	47,4	34,3	44,1	8,9
dramatizace	75,3	75,9	81,2	66,3
didaktická hra	79,1	76,4	78,4	40,0
oral history/beseda s pamětníkem	72,5	76,0	55,9	32,1
analýza a tvorba grafů a tabulek	80,8	79,5	78,3	46,8
referát	19,7	12,9	11,8	4,2
diskuse	23,7	15,6	21,5	1,8
	G	SOŠ	VŠ	Učitelé
varianta vůbec				
údaje v %				

Je proto logické, že u výše jmenovaných metod volily tři čtvrtiny respondentů možnost „vůbec“ (u oral history „jen“ 65 %). Zmíněná druhá krajní varianta odpovědi byla přiznána zhruba polovinou respondentů i v případě tvorby myšlenkových map, projektového vyučování a také práce s ikonickým textem. Rezignaci na zajímavé produktivní činnosti s posledním jmenovaným typem pramene však připustilo jen 13 % učitelů, častěji mužů než žen. Podobnou disproporci v odpovědích učitelů a žáků jsme zaznamenali i u položky oral history. Besedy s pamětníkem, ale také další příležitosti zaznamenávání individuálních svědectví o minulosti zůstávají stranou pozornosti 32 % vyučujících. S něčím takovým se však ve školním dějepise nesetkaly tři čtvrtiny žáků, přitom právě oral history představuje specifickou metodu uplatňující princip learning by doing umožňující rozvíjet klíčové kompetence žáků.

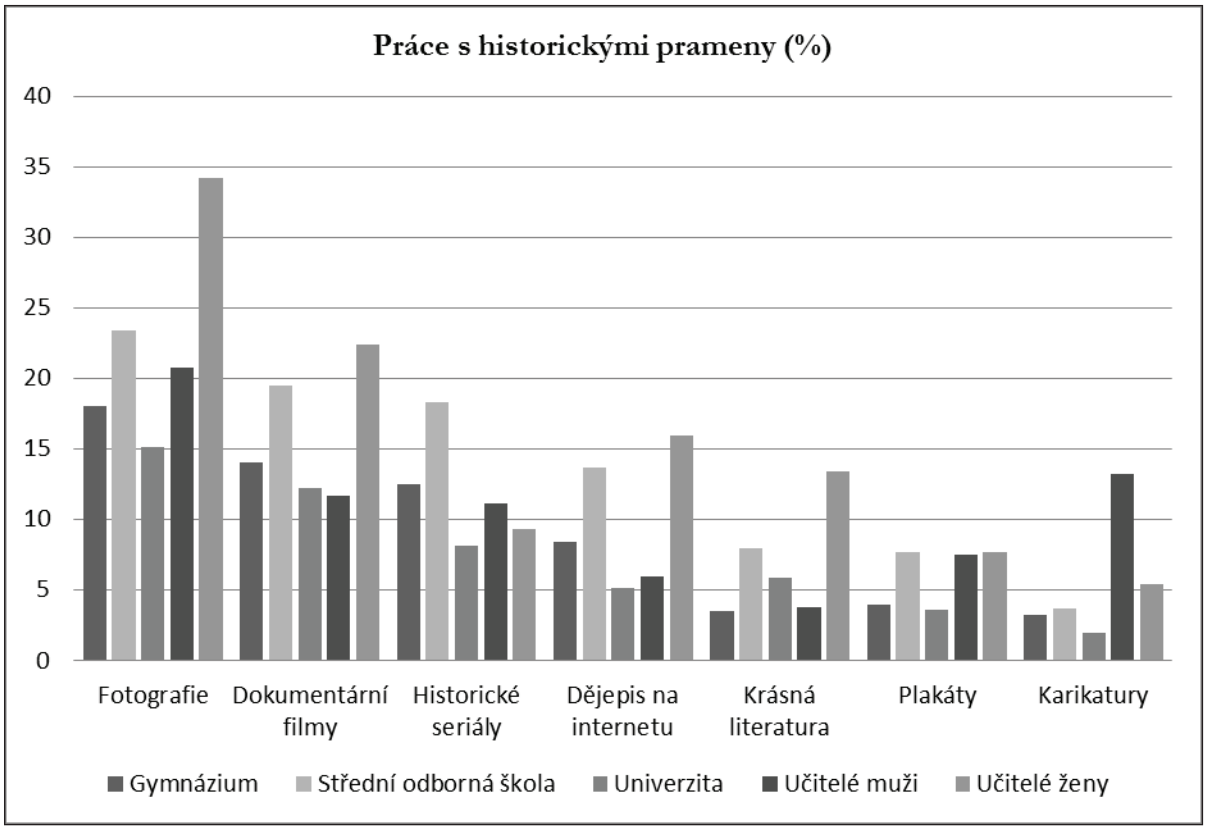
Mezi edukační média, která jen občas nacházejí své místo ve výuce dějepisu, patří v prvé řadě film (72 %), dále textové a vizuální prameny (50 % a 43 %). Skupinová práce a projektové vyučování patří rovněž mezi občas praktikované vyučovací formy (52 % a 44 %). Vyučující v podstatě mnohdy volili právě variantu „občas“ u aktivit, na něž nekladou velký důraz, ať už ze setrvačnosti u tradičního stylu výuky, anebo pro nedostatek času.

Jak vysvětlit značné rozdíly v odpovědích žáků a učitelů? V prvé řadě je třeba připomenout, že soubor respondentů obou kategorií vesměs pocházel ze stejných škol. Nicméně odpovědi vyučujících jsme získávali rovněž prostřednictvím Asociace učitelů dějepisu (ASUD), při příležitostí speciálních seminářů, jichž se vesměs účastní ti, kdo se systematicky vzdělávají, a proto se zčásti odchylují od úzu běžného na většině škol. Disproporce ovšem mohou plynout i ze snahy prezentovat se v co nejlepším světle. Proto starší respondenti na rozdíl od žáků volili raději variantu občas než vůbec. Na druhé straně studenti nedokážou detailněji zaznamenat, jak přesně probíhala jejich výuka dějepisu. Občasné zařazení některých dílčích činností jim mohlo připadat jako nedostatečné.

PRÁCE S HISTORICKÝMI PRAMENY

Rozvíjení historického myšlení žáků s důrazem na kritickou analýzu a interpretaci historických pramenů různé provenience patří k nejaktuálnějším trendům v oborové didaktice dějepisu. Zdůrazňováno je především rozvíjení kompetence číst historický ikonický text. Proto byl výzkum zaměřen právě na tento aspekt dějepisného vyučování v současné praxi na základních a středních školách.

Do výčtu bylo zahrnuto osm možností, které měly být oceněny, obdobně jako v předchozím případě, variantami „často", „občas" nebo „vůbec". Nejčastěji se v hodinách dějepisu pracuje s fotografiemi (21 %). Téměř třetina pedagogů využívá přednostně tohoto informačního zdroje pro poznání minulosti. Ale také pětina žáků připustila, že fotografie často hrály důležitou roli při prezentaci dějepisného učiva. Formulace položky nám neumožnila postihnout, v jaké funkci jsou fotografie ve výuce nasazovány. Mezi odpověďmi však naprosto převládaly odkazy na občasné analýzy tohoto typu ikonického textu. Potvrdily to dvě třetiny vyučujících a více než polovina jejich svěřenců. Přesto čtvrtina žáků se ani v současné době neučí historickou fotografii analyzovat, tuto praxi potvrdilo jen zanedbatelné procento vyučujících (4 %). Fotografie tak plní ve výuce obvykle pouze ilustrativní funkci a prezentována je mnohdy nepříliš efektivně.



Graf 2. Práce s historickými prameny (varianta často)

Dokumentární film pokládají učitelé za vhodnější a zřejmě i věrohodnější formu přiblížení historických událostí než hrané filmy či seriály s historickou tematikou. Pětina z nich je využívá v hodinách pravidelně, tři čtvrtiny pak příležitostně. Žádný prostor ve výuce jim nevyhradí pouze 5 % pedagogů. Studující historie měli před několika lety poněkud odlišnou zkušenost, neboť se s filmovými dokumenty na střední škole frekventovaně setkávala asi desetina z nich, dvě třetiny zažily občasnou projekci, čtvrtina neučinila žádnou zkušenost s filmem jako edukačním médiem. Dnešní středoškoláci deklarovali podobnou situaci s tím, že mírně vrostlo procento těch, kdo film ve výuce sledují často, a naopak se snížil počet studentů, kteří se s filmovým médiem nesetkali vůbec (20 %). Historické filmy a seriály jsou nasazovány méně, navíc mnohdy pouze pro vyplnění času např. před prázdninami či svátky, bez hlubší analýzy a interpretace.

Zatímco s písemnými prameny se v dějepise pracuje buď pravidelně (třetina) nebo přinejmenším příležitostně (63 %), ostatní, především vizuální média dopadají nesrovnatelně hůře. Plakáty a karikatury jsou jako edukační média samozřejmostí pro asi 8 % pedagogů, příležitostně s nimi pracují zhruba dvě třetiny, podstatně častěji ženy. Karikatury pro třetinu a plakáty pro pětinu vyučujících nepředstavují typ historického pramene hodný jakékoliv pozornosti. Absence metodických stránek, obvyklých v učebnicích našich sousedů, bezesporu sehrává negativní roli.

Tabulka 2: V hodinách dějepisu analyzujeme

karikatury	13,2	5,4	7,5	54,7	62,6	60,5	32,1	32,0	32,0
fotografie	20,7	34,2	30,6	72,4	62,7	65,3	6,9	3,2	4,2
plakáty	7,5	7,7	7,7	29,0	31,1	30,4	32,1	16,2	20,5
dokumentární filmy	11,7	22,4	19,5	11,7	22,4	19,5	3,3	5,0	4,5
historické filmy, seriály	11,1	9,3	9,8	68,5	82,0	78,4	20,4	8,7	11,8
krásnou literaturu	3,8	13,4	10,9	48,1	63,8	59,7	48,1	22,8	29,4
dějepis na internetu	5,9	15,9	13,4	60,8	53,0	55,0	33,3	31,1	31,7
písemné prameny	27,6	35,2	33,2	67,2	61,6	63,1	5,2	3,1	3,7
	M	Ž	U-C	M	Ž	U-C	M	Ž	U-C
	často			občas			vůbec		
údaje v %									

U – učitelé, M-muž, Ž – žena

S krásnou literaturou se v dějepise dnešní středoškoláci vesměs nesetkávají vůbec (53–61 %) nebo jen zřídka (35–39 %). Pravidelně se s beletrií v dějepise pracuje na minimu škol (4–8%). Lepší zkušenost v tomto případě překvapivě učinili žáci odborného zaměření. Hodnoty uváděné učiteli jsou podobné, avšak v obráceném poměru „občas" (60 %) a „vůbec" (29 %). Výrazně častěji krásnou literaturu jako pramen akceptují učitelky (v 13 % často). Zde je možno poukázat na vztah k druhé aprobaci: pedagogové s aprobací český jazyk se v preferenci analyzovaných pramenů v rámci dějepisu neliší od ostatních vyučujících, ovšem s jedinou výjimkou právě u krásné literatury. Vyučující aprobovaní v českém jazyce analyzují v hodinách dějepisu beletrii statisticky významně častěji.

Rovněž pro frekvenci využití dějepisu na internetu platí, že polovina středoškoláků tuto praxi nepotvrdila, 40 % připustilo příležitostné využívání. S tímto informačním zdrojem vůbec nepočítá třetina vyučujících, 55 % ho pak akceptuje alespoň občas. V pravidelném kontaktu s historickými poznatky na internetu je 13 % učitelů a asi desetina žáků SŠ.

PRÁCE S UČEBNICÍ

Frekvenci a způsoby využívání dějepisné učebnice a další aspekty související s tímto základním edukačním médiem měly odkalit položky, v nichž jsme konkrétně zjišťovali:

- Jak ve výuce dějepisu pracujete s učebnicí dějepisu?
- Která sada učebnic dějepisu Vám nejlépe vyhovuje?
- Jak často na Vaší škole nakupujete nově vydané učebnice dějepisu?
- Kdo na Vaší škole rozhoduje o výběru učebnic dějepisu?
- Jaká jsou kritéria pro koupi nové učebnice dějepisu?
- Co by přispělo k optimalizaci Vaší výuky dějepisu?
- Která tematická perspektiva Vám připadá atraktivní?
- Kterým z následujících témat se věnujete ve výuce dějepisu.

Připomeňme si nejprve, co v kontextu první uvedené položky vyplynulo z předchozích šetření. Při realizaci celoevropského projektu Mládež a dějiny se v polovině 90. let ukázalo, že dvě třetiny českých učitelů a středoškoláků v hodinách dějepisu s učebnicí nepracují, nebo tak činí jen velmi zřídka. Frekvenci a funkce využívání dějepisné učebnice ve školní výuce jsme zjišťovali prostřednictvím dotazníkového šetření poprvé v roce 2005. I tehdy se potvrdila situace, kterou odhalil výzkum Mládež a dějiny, a sice že základní edukační médium mnozí pedagogové na středních školách zcela ignorují. Oni sami sice tuto skutečnost přiznávali jen zřídka, avšak téměř čtvrtina maturantů potvrdila, že dějepisnou učebnici vůbec neměli. Systematicky s ní v hodinách dějepisu pracovala zhruba osmina gymnazistů, byť tento styl výuky deklaroval dvojnásobek jejich učitelů. Téměř dvě třetiny vyučujících z gymnázií připustily, že s učebnicí pracují v hodinách dějepisu spíše výjimečně, ale požadují domácí studium jejího textu. V tomto názoru se s nimi ztotožnila asi třetina absolventů SŠ, další třetina však tvrdila, že dějepisnou učebnici potřebovali výhradně k domácí přípravě. Jak se tedy situace změnila s odstupem zhruba šesti let, která dělí oba naše výzkumy?

Tabulka 3: Využití dějepisné učebnice (výzkum 2005/6), údaje v %

	G	SOŠ	Celek	U-ZŠ	U-G	U-SOŠ	U-Celek
práce ve škole i doma	13	29	15	55	26	30	41
občas škola, hlavně doma	29	31	29	42	60	44	48
pouze k domácí přípravě	32	14	29	0	5	11	4
učebnici jsme neměli	25	27	25	1	5	9	4

Z forem práce s učebnicí stále převládá její příležitostné využití v hodinách dějepisu a doporučování studia učebnicového textu v rámci domácí přípravy, alespoň to potvrdilo 56% učitelů. Avšak více než třetina vyučujících (35%) si zvykla na systematickou práci s tímto základním edukačním médiem v každé vyučovací hodině. O výši procent se pravděpodobně zasloužili větší měrou učitelé základních škol. Před šesti lety totiž právě 55% z nich dějepisnou učebnici pokládalo za nezbytný didaktický prostředek, avšak stejného názoru bylo pouze 26% gymnaziálních profesorů a 30% pedagogů středních odborných škol. Jejich tvrzení však bylo v rozporu s míněním maturantů z gymnázií, kteří měli podstatně menší zkušenost s prací s učebnicí (13%).

Tabulka 4: Jak ve výuce pracujete s učebnicí dějepisu? (výzkum 2011), údaje v %

	G	SOŠ	VŠ	U muž	U žena	U
systematicky v každé hodině i doma	14	14	29	30	37	35
příležitostně ve škole, zejména doma	31	39	38	43	61	56
pouze k domácí přípravě	26	19	17	10	1	3
učebnici vůbec nemáme	31	29	16	5	1	2
vytvářím vlastní výukové materiály	-	-	-	39	33	35

Podobný nepoměr jsme při posledním průzkumu nezaznamenali mezi odpověďmi učitelů a vysokoškoláků, tedy nedávných středoškoláků, z nichž 29% v hodinách dějepisu s učebnicí pracovalo pravidelně. Taková praxe je obvyklá pro zhruba třetinu kantorů (35%). Avšak dnešní gymnazisté a žáci středních odborných škol jsou na tom v tomto směru hůře, neboť se systematickým využíváním dějepisné učebnice se ve školním dějepise setkalo jen 14% dotazovaných. Méně už se lišilo přiznání občasného využití základního edukačního média ve škole a práce s ním v rámci domácí přípravy ze strany vyučovaných (31-39%). Více než polovina pedagogů, především žen vykonávajících tuto profesi (61%), však tvrdila, že to je jejich nejčastější forma práce s učebnicí. Zásadní diference mezi údaji učitelů a žáků však zůstává při konstatováních, že učebnici vůbec neměli (učitelé 2%, žáci 31%-16%), nebo že ji používali výhradně k domácí přípravě (učitelé 3%, žáci 26-17%). Oproti roku 2005/6 se tedy situace příliš nezměnila a současný trend znovu směřuje k podceňování dějepisné učebnice jako potřebného didaktického média. Můžeme jen spekulovat, zda nezájem gymnaziálních pedagogů může být ovlivněn absencí nového výukového materiálu. Učitelé základních škol, ale i víceletých gymnázií jsou na tom v tomto směru podstatně lépe, když disponují hned třemi novými sadami učebnic různých vydavatelství, zpracovaných v souladu s rámcovými vzdělávacími programy. Novým jevem je nárůst obliby vlastních výukových materiálů, které si vytváří 35% vyučujících, ne vždy však jimi učebnici zcela nahrazují (to činí zřejmě jen 3% z nich), ale většinou pouze doplňují.

Tabulka 5: Která sada současných učebnic dějepisu Vám nejlépe vyhovuje?, (údaje%)

	U muž	U žena	U celek
SPN:Dějepis pro gymnázia a střední školy (2001–2002) – tzv. Čornejova řada	43	25	30
Fraus:Dějepis pro ZŠ a víceletá G 2007–2010)	5	30	24
SPN: Válková, V.: Dějepis pro ZŠ (2006–2009)	17	15	15
Dialog: Mandelová a kol.: Dějepis pro ZŠ a víceletá G (2001-2004)	14	10	11
SPN – Dějepis pro střední odborné školy (2002)	7	13	11
Nová škola: Dějepis pro ZŠ a víceletá G (2007–2009)	5	10	9
SPN – Kol.: Dějepis pro ZŠ (1997–1999) – starší sada	12	8	9
SPL-Práce: Beneš, Z., Petráň, J.: České dějiny I. (1997); Kvaček, R.: České dějiny II. (2002)	5	9	8
SPL-Práce: Beneš, Z., Nálevka, V.: Dějepis 1+2 pro SOŠ (2009)	0	2	2
Jiná	19	12	14

Za nejlépe vyhovující sadu současných dějepisných učebnic učitelé označili, stejně jako před šesti lety, tzv. Čornejovu řadu pro gymnázia a střední školy (30%), a to především zásluhou mužů (43%, ženy 25%). Mezi ženami „zvítězila“ nedávno zkompletovaná série učebnic vydavatelství Fraus (30%, muži jen 5%, celkově 24%), určená základním školám a nižším třídám víceletých gymnázií. S jistým odstupem třetí pozici v žebříčku zaujala učebnice Veroniky Válkové, vydaná SPN (15%), kterou více než Frause preferovali muži kantoři (17%). 14% odpovědí (19% mužů), odkazujících na jiné učební materiály, pravděpodobně zahrnuje už po léta nadhodnocovaný Dějepis v kostce nebo některé starší tituly, na něž jsme se už nedotazovali. 11% pedagogů má stále v oblibě učebnice z Dialogu Heleny Mandelové (muži 14%, ženy 10%) a Čornejovu učebnici pro střední odborné školy (muži 7%, ženy 13%). Ostatně právě tyto patřily v předchozím průzkumu ve své kategorii k nejoceňovanějším. 9% jsou hodnoceny další dvě série učebních materiálů pro mladší žáky, a to starší učebnice SPN (muži 12%, ženy 8%) a knihy edice Nová škola (muži 5%, ženy 10%). Za zdařilé jsou 8% respondentů pokládány České dějiny I, II (Beneš, Petráň,

Kvaček), a to častěji ženami (9%, muži 5%). V případě série SPN a Českých dějin je výše preferencí po šesti letech naprosto shodná. Učebnice pro střední odborné školy (Beneš, Nálevka) z titulů nabízených k ocenění skončila poslední, „body" získala jen zásluhou žen. Pravděpodobně pro velký časový odstup mezi vydáním prvního a druhého dílu, který mezitím „vyplnil" Čornejův text. Z rozdílných reakcí mužů a žen nelze vyvozovat žádné závěry, neboť ženy mezi respondenty převažovaly, ale snad můžeme konstatovat jistý konzervatismus učitelů, setrvávajících u starších učebních materiálů.

Povšimněme si ještě frekvence výměny dějepisných učebnic na jednotlivých školách. Pětina respondentů z řad pedagogů přiznala, že tak činí každý rok. Vesměs se ale doba, po které jsou pořizovány nové učební materiály, pohybuje mezi dvěma až pěti lety (58%). Ostatní vyučující jsou konfrontováni s obtížnější situací, když 17% škol zakupuje nové dějepisné knihy nejdříve po šesti letech, 5% dokonce až po více než 11 letech. Dagmar Hudcová při svém výzkumu využívání dějepisných učebnic v roce 2008 zjistila alarmující skutečnost, že téměř třetina učebnic, s nimiž se na školách pracovalo, byla starší 15 let a více než polovina starší deseti let. V tomto směru je zřejmě současná situace přinejmenším na základních školách příznivější.

Třetina pedagogů sama rozhoduje o výběru nové učebnice, dvě třetiny o konkrétním titulu debatují v rámci předmětové komise, která má v tomto směru rozhodující slovo. Na 16% škol do výběru zasahuje rovněž ředitel. Pravděpodobně jde o ty školy, v jejichž vedení mají své zastoupení právě učitelé s aprobací pro dějepis.

Jak vyplývá z následující tabulky, polovina učitelů přiznala, že nejčastěji zvažovaným faktorem pro výběr nové učebnice je její kompletnost, tedy skutečnost, zda je doplněna pracovním sešitem, metodickou příručkou, případně zda existuje i její interaktivní verze. Tento požadavek splňuje především série vydavatelství Fraus, oceněná na mezinárodním knižním veletrhu ve Frankfurtu nad Mohanem, částečně také řada Veroniky Válkové a sada Dialogu Heleny Mandelové. Již v kontextu optimalizace výuky byla upřednostněna učebnice pracovního typu, není tedy žádným překvapením, že také množství aktivizačních metodických prvků a motivujících úkolů výraznou měrou ovlivňuje výběr nového učebního materiálu (37%). Na druhé straně deklarovaná obliba tzv. Čornejovy řady, postavené na výkladovém textu a postrádající jak pracovní sešity, tak metodické příručky, je v rozporu s požadavky na moderní dějepisnou učebnici. Navíc některé díly této sady kopírují verbální i ikonický text série SPN určené nižšímu stupni vzdělávání. Přesto pro téměř třetinu vyučujících představují to nejkvalitnější, co v současné době nabízí učebnicový knižní trh.

Tabulka 6: Jaká jsou kritéria pro koupi nové učebnice dějepisu?, údaje v %

	U muž	U žena	Celkem
kompletnost (učebnice, pracovní sešit, metodická příručka, příp. interaktivní verze)	42	54	50
zda jde o pracovní učebnici (množství aktivizačních metodických prvků, úkolů ad.)	22	42	37
Cena	40	36	37
atraktivita učebnice	42	31	34
množství a kvalita ikonografického materiálu	32	27	28
autorský kolektiv	22	23	23
obtížnost a délka textu	20	24	23
zařazení grafických a statistických materiálů	13	18	17
renomé vydavatelství	7	6	7
formát, vazba, velikost písma apod.	5	5	5
jiné kritérium	5	8	7

Neméně důležitými kritérii výběru nového titulu je jeho cena (37%) a atraktivita, která má přilákat pozornost žáků a vzbudit zájem o předmět (34%). Rozhoduje však také v dnešní době preferované množství a kvalita ikonografického materiálu (28%) a v našich učebnicích doposud spíše podceňované zařazování grafických a statistických materiálů (17%). Autorský kolektiv zvažuje při výběru téměř čtvrtina pedagogů, shodné procento zohledňuje měřitelné ukazatele didaktické vybavenosti učebnice, zejména obtížnost a délku textu. Poměrně malou roli hraje renomé vydavatelství učebnic (7%) a také formát, vazba a velikost písma (5%). Ostatně většina současných učebnic využívá shodného formátu a jako vázaná vyšla pouze série z Dialogu. Tato „přednost" však ovlivnila cenu této sady.

VYUŽÍVÁNÍ ODBORNÉ LITERATURY

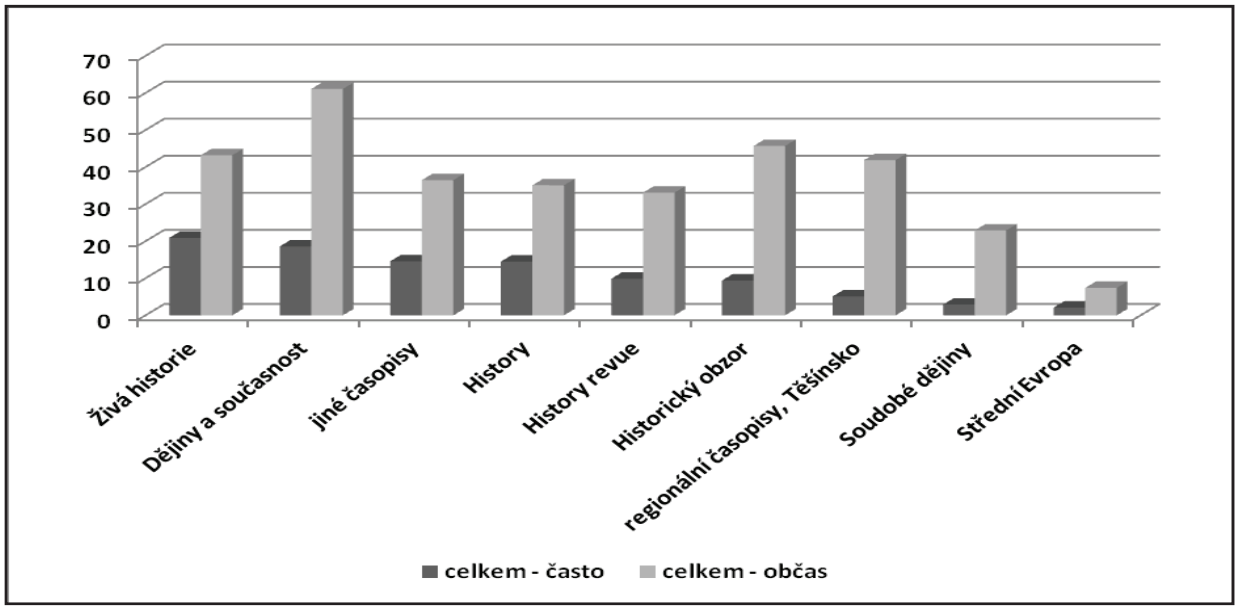
Mezi učiteli přiznanými zdroji informací měly nezastupitelné místo odborné publikace. Naše dotazování směřovalo k té podobě historické produkce, která bývá učiteli více reflektována, tedy k populárně naučným časopisům.

I po šesti letech, kdy jsme se pedagogů poprvé tázali na historické časopisy, které sledují, si prvenství udržela kulturně historická revue Dějiny a současnost. Není divu, že téměř pětina učitelů ji využívá často a 60% příležitostně. Tento dlouhodobě vycházející měsíčník ustálil

svou podobu, když v každém čísle se několik příspěvků vztahuje k určitému konkrétnímu tématu. Nejsou to pouze témata právě aktuální, ale také oblasti historie, jimž historikové nevěnovali doposud mnoho pozornosti. Jeho předností jsou také pravidelné rubriky, především recenze nových historických publikací a výstav.

Ženy mnohem častěji než muži čtou Živou historii (28% často, 41% občas), History (18% často, 40% občas) a History revue (12% často, 38% občas). Živá historie zařazuje vždy nějakou přílohu evokující dobu minulou, ať už jsou to staré mince a bankovky, dobové noviny, propagandistické letáky, mapy, rodokmeny, iluminace či dokumenty, které lze vhodně využít i ve výuce. V oblibě ji však mají i mnozí muži.

Všechny tři výše jmenované časopisy systematicky sledují pouhá 3% mužů, avšak polovina kantorů nahlédne alespoň do některých čísel Živé historie, v případě History a History revue je takových zájemců méně (zhruba 20-17%). Pod „jinými časopisy", které zahrnovaly tituly, na něž jsme se neptali konkrétně, si lze představit leccos. 15% respondentů některý z nich čte pravidelně, více než třetina pak příležitostně. Desetina pedagogů, a to jak mužů, tak žen, má stále důvěru k Historickému obzoru, který stejně jako Dějiny a současnost zaštiťují přední historikové. Občas ho využije více než 40% tázaných.



Graf č. 3: Které časopisy využíváte ve výuce dějepisu? – učitelé (často a občas)

Regionální historické časopisy (u nás Těšínsko, Vlastivědné listy) se hodí jen k určitým tématům, proto je logické, že třetina mužů a polovina žen je studuje spíše výjimečně. Větší zájem učitelek o zmíněný typ časopisu odpovídá jejich častější preferenci regionální historie v hodinách dějepisu. Po Soudobých dějinách, které přinášejí množství poznatků k poválečným dějinám, případně i k tématům období okupace, výjimečně i časů první a druhé republiky, sahají pravidelně 3-4% našich respondentů, občas pak pětina z nich. Nejméně je z nabízených titulů pedagogy čtena revue Střední Evropa.

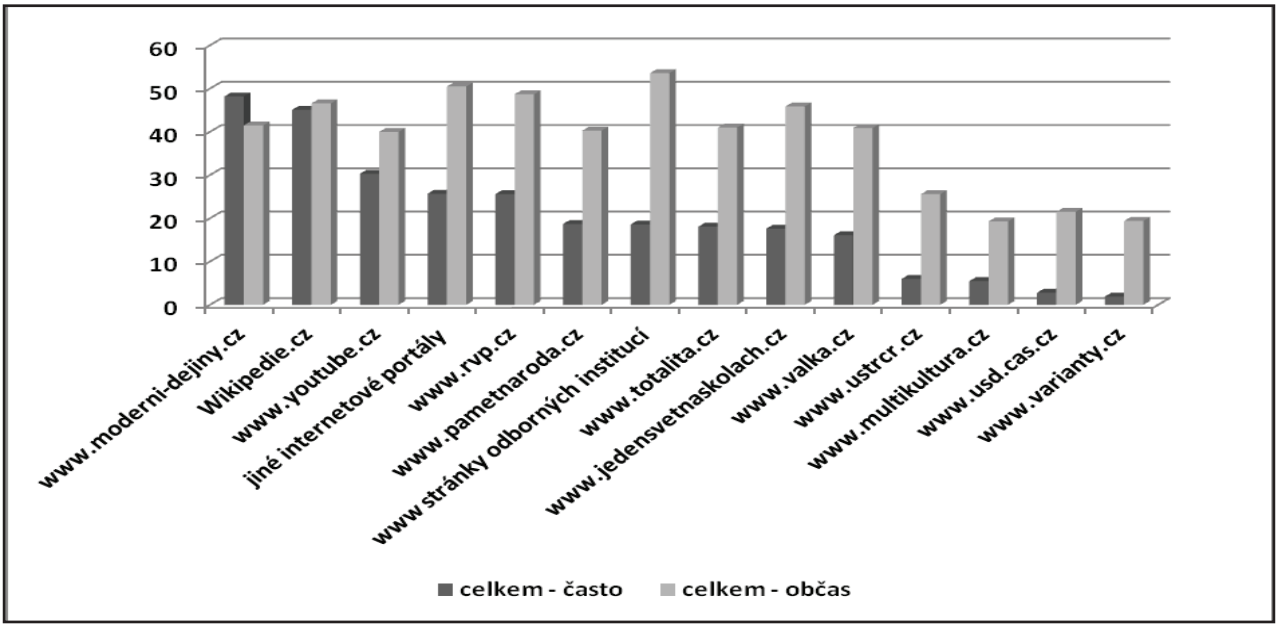
Tabulka č. 7: Které časopisy využíváte ve výuce dějepisu?

údaje v %						
	často			**občas**		
	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem
Živá historie	2,6	28	20,9	48,7	41	43,2
Dějiny a současnost	19,1	18,3	18,6	59,6	61,7	61,1
Jiné časopisy	14,8	14,5	14,6	44,4	34,8	36,5
History	3,3	17,8	14,5	20	39,6	35,1
History revue	3,4	12	9,9	17,2	38	33,1
Historický obzor	10,8	8,9	9,4	40,5	47,8	45,7
Regionální časopisy, Těšínsko	3,1	5,9	5,1	31,3	45,9	41,9
Soudobé dějiny	3,7	2,6	2,9	18,5	24,4	22,9
Střední Evropa	3,7	1,5	2,1	3,7	8,8	7,4

VYUŽÍVÁNÍ INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

V současné době však většina pedagogů využívá spíše internetové zdroje informací i k historii. Dlouhodobým trendem ve výuce dějepisu nejen u nás, ale i v řadě dalších evropských zemí, je akcentování dějin 20. století, především jejich druhé poloviny. Řadu let se situace v tomto směru příliš nelepšila, jak potvrzovala zjištění z některých průzkumů, ale i ze závěrů České školní inspekce. K příznivému posunu v tomto směru bezesporu přispěly aktivity sdružení PANT, ale zejména provozování jejich portálu „moderní dějiny". Využívá ho 90% námi oslovených pedagogů, z toho téměř polovina pravidelně. Zhruba stejné procento nachází potřebné údaje také na někdy problémových stránkách Wikipedie. Audiovizuální záznamy lze stáhnout z portálu „youtube". Zatímco třetina žen z něho čerpá záběry často, další třetina občas, pro třetinu není potřebný. Muži nejsou tak rovnoměrně rozděleni do tří skupin podle frekvence jeho návštěv, asi pětina tak činí často, 60% příležitostně a 18% ho nevyužívá vůbec.

Tři čtvrtiny učitelů pokládají za kvalitní jiné portály, než byly v naší nabídce, pravděpodobně i zahraniční, v jejich častém prohlížení vedou muži nad ženami (39%, 21%). Čerpání informací z internetových stránek odborných institucí je z genderového hlediska vyrovnanější, byť mírně ve prospěch mužů, činí tak téměř pětina respondentů často, více než polovina spíše výjimečně.



Graf č. 4: Čerpáte inspiraci a výukové materiály z portálů? – učitelé (často a občas)

Národní ústav pro vzdělávání (dříve Výzkumný ústav pedagogický) provozuje portál „rvp". Ten je určen učitelům různých předmětů a podle jednotlivých vzdělávacích oborů jsou uspořádány výukové i odborné materiály. Polovina pedagogů této možnosti příležitostně využívá. Často tak činí třetina žen, ale jen 5% mužů vykonávajících učitelskou profesi. Pětina žen a 46% mužů portál „rvp" nenavštěvuje vůbec. Mezi dobře známé portály patří ještě „pamět národa", „totalita" a „jeden svět na školách". Třebaže 37-40% učitelů necítí potřebu vyzkoušet jejich nabídku, podobný počet vyučujících (40-46%) je příležitostně navštíví. Často si je prohlíží zhruba 18% zájemců. Pro dvě třetiny mužů je atraktivní portál „válka", 22% z nich zde hledá informace často, 44% občas. Ženy zůstávají v tomto směru pozadu o 13%.

Podstatně méně jsou využívány internetové stránky dalších dvou institucí, věnujících se výzkumu nejnovějších dějin. Portál Ústavu pro výzkum totalitních režimů stojí mimo pozornost poloviny mužů a dokonce tří čtvrtin žen. V případě Ústavu soudobých dějin je procento žen, kterým není jejich portál znám, ještě vyšší (85%). 42% (ÚSTR) a 45% (ÚSD) učitelů a 19% (ÚSTR) a 13% (ÚSD) učitelek je navštěvuje alespoň občas. Nejméně známé jsou portály „varianty" a „multikultura" (pětina oslovených přiznává příležitostnou návštěvu).

Charakterizované informační kanály učitelé využívají jak pro rozšíření vlastních vědomostí, tak především pro pramenné materiály různého druhu, které lze uplatnit ve výuce dějepisu. Na internetové stránky mohou odkazovat i zájemce z řad studentů, zejména frekventanty historických seminářů.

Tabulka č. 8: Čerpáte inspiraci a výukové materiály z portálů?

údaje v %						
	často			občas		
	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem
www.moderni-dejiny.cz	47,1	48,6	48,2	43,1	41	41,5
Wikipedie.cz	37,5	47,6	54,1	54,2	44,1	46,6
www.youtube.cz	22,5	33	30,3	60	33	40
Jiné internetové portály	38,7	20,5	25,7	41,9	53,8	50,5
www.rvp.cz	5,1	32,5	25,6	48,7	48,7	48,7
www.pametnaroda.cz	22,6	17,5	18,7	38,7	40,8	40,3
www stránky odborných institucí	19,4	18,3	18,6	58,3	51,9	53,6
www.totalita.cz	17,1	18,3	18,1	37,1	42,2	41
www.jedensvetnaskolach.cz	17,9	17,4	17,6	43,6	46,8	45,9
www.valka.cz	22,2	13,9	16,1	44,4	39,6	40,9
www.ustrcr.cz	3	7,1	6	42,4	19	25,6
www.multikultura.cz	0	7,3	5,5	11,1	22	19,3
www.usd.cas.cz	3,4	2,6	2,8	44,8	12,8	21,5
www.varianty.cz	0	2,5	1,9	24,1	17,7	19,4

Věřím, že nahlédnutí do výsledků rozsáhlého šetření aktuální podoby výuky dějepisu poskytlo některé podnětné informace. Výsledky zahrnující interpretaci všech získaných dat budou v příštím roce odborné veřejnosti zpřístupněny v knižní podobě.

POUŽITÁ LITERATURA

GRACOVÁ, B.: Dějepisná učebnice z pohledu empirického výzkumu. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd. 2013, roč, 27, s. 163-172

GRACOVÁ, B.: Možnosti a meze multiperspektivního přístupu ve výuce dějepisu. (Výsledky empirického šetření) In: X. sjezd českých historiků 14.-16.9. 2011. Svazek III. Ostrava 2013, s. 49-73.

GRACOVÁ, B.: Poznatky z Výzkumu aktuální podoby výuky dějepisu na základních a středních školách. In: Historie a škola VI. Klíčové kompetence a současný stav vzdělávání v dějepise. (Red. Z. BENEŠ) Praha 2008, s. 9-30.

GRACOVÁ, B. - LABISCHOVÁ, D.: Současná teorie a praxe dějepisného vzdělávání na školách. Pedagogická orientace, 2012, roč. 22, č. 4, s. 516-544.

LABISCHOVÁ, D. - GRACOVÁ, B. - ZÁDRAPOVÁ, L.: Vědomí evropanství a jeho proměny v kontextu edukace. Facultas Paedogogica, Universitas Ostraviensis, Ostrava 2013.

VÝZKUMNÝ DESIGN	
Typ výzkumu	Smíšený (kvalitativní a kvantitativní)
Použité metody a techniky	Focus group, dotazník, in-depth interview
Typy otázek v dotazníku	Škálovací, otevřené, multiple-choice, grafické
Rozsah dotazníku	pět variant dotazníku pro pět skupin respondentů, rozsah dotazníku pro žáky základních škol: 14 položek, pro gymnazisty a žáky středních odborných škol: 33 položek, pro studenty učitelských oborů na vysokých školách: 46 položek, pro učitele dějepisu: 62 položek
Zkoumaný soubor	Celkem 2524 respondentů: žáci základních škol (14–15 let, n=710), žáci gymnázií (17–18 let, n=624), žáci středních odborných škol (17–18 let, n=586), vysokoškolští studenti učitelství dějepisu (n=347), učitelé dějepisu na základních a středních školách (n=257)
Místo výzkumu	deset regionů České republiky (vždy město i okolní menší obce): Praha, Ostrava, Opava, Brno, Olomouc, Plzeň, Ústí nad Labem, Český Těšín, České Budějovice, Hradec Králové
Realizace	březen – červen 2011 (focus groups I a dotazníkové šetření), srpen 2011 – říjen 2012 (focus groups II, in-depth interviews),
Software pro vytvoření databáze a analýzu dat	Remark Office OMR, Statistical Package for the Social Science

Tabulka č. 9: Výzkumný design